

JÓZEF ZAJDA

RÓWNOWAGA FINANSOWA GOSPODARKI SPOŁECZNEJ

1. Przez równowagę finansową jednostki gospodarczej, organizacji publicznoprawnej i wszelkiej zorganizowanej gospodarki publicznej rozumiemy zgodność wydatków z dochodami pieniężnymi. Równowaga finansowa gospodarki społecznej stanowi problemat rozwiązywany na płaszczyźnie upływniania globalnego produktu społecznego, rozdziału dochodu narodowego oraz bilansowania dochodów i wydatków ludności. Nie jest ona równoznaczna z równowagą budżetu państwa.

Na działalność gospodarki społecznej składa się tworzenie produktu społecznego i jego upływnianie przez sprzedaż, realizację czy zbyty. Jedną stroną tej działalności obejmuje wytwarzanie produktu społecznego przez producentów, drugą stroną stanowi upływnianie produktu przy pomocy siły nabywczej reprezentowanej przez dochody jednostek i organizacji nabywających produkt społeczny. Równowagę finansową stanowi zgodność wartości sprzedaży produktu społecznego, wyrażonej w cenach z dochodami pieniężnymi realnie występującymi jako popyt na ten produkt. Warunkiem tej równowagi w gospodarce dynamicznej jest to, aby wzrostowi produktu społecznego towarzyszył wzrost dochodów i odwrotnie, aby wzrostowi dochodów odpowiadał przyrost produktu społecznego.

Zjawiskiem perturbacyjnym równowagi finansowej gospodarki społecznej jest to, że każdy wydatek dokonany w społeczeństwie tworzy odpowiedni dochód, ale nie każdemu wytworzonemu w ten sposób dochodowi odpowiada przyrost produktu. Czynniki, które w szczególny sposób wpływają na to perturbacyjne zachwianie równowagi finansowej gospodarki społecznej, są przede wszystkim wydatki konsumpcyjne organizacji publicznoprawnych, a przede wszystkim państwa, oraz wszelkie wydatki inwestycyjne. Pierwszym wydatkiem odpowiadają tworzone dochody konsumpcyjne, dochodom tym nie odpowiada przyrost produkcji materialnej, a przede wszystkim środków spożycia i zaspokajania potrzeb. Drugim wydatkiem odpowiadają

dochody, które znajdują odpowiednik we wzroście środków spożycia, ale dopiero po dłuższym okresie czasu przygotowania inwestycji, to znaczy z krótszym lub dłuższym poślizgiem czasu.

Równowaga finansowa gospodarki społecznej może być zachwiana również w tym przypadku, gdy wytworzonemu produktowi społecznemu odpowiadają równoważne dochody pieniężne, ale dochody te nie są w pełni wydatkowane. Następuje wtedy zjawisko sterylizacji siły nabywczej, wywołujące perturbacje w upłynnianiu produktu społecznego. Ta sterylizacja siły nabywczej może być powodowana przez tezauryzację i oszczędności pieniężne bierne, nie wprowadzane do obrotów gospodarczych.

2. Proporcje podziału dochodu narodowego i odpowiadające tym proporcjom wielkości podziałowe, jak stawki wynagrodzenia za pracę, globalny fundusz płac, dochody samodzielnych producentów i przedsiębiorców, stopa i rozmiary akumulacji, rozmiary inwestycji, spożycia indywidualnego i zbiorowego są ustalane w państwie socjalistycznym przez centralne organy planistyczne *ex ante* według kalkulacji mechanizmu planu, to znaczy, zanim wyniki procesów produkcyjnych są znane. Ustalane są te proporcje i wielkości podziałowe jako wielkości i wskaźniki wiążące i jako dyrektywy wykonawcze, zaopatrzone sankcjami prawnymi i administracyjnymi.

W toku wykonywania planów produkcyjnych przez przedsiębiorstwa przemysłowe i gospodarstwa rolne mogą się wydarzyć, i niezmiernie często zdarzają się, zachwiania równowagi i symetrii planowego podziału dochodu narodowego, wynikające z odchyłeń rzeczywistych wielkości podziałowych od norm i wielkości planowanych.

Odchylenia wykonywanych planów produkcyjnych od założeń mechanizmu planu rzucają refleks na wymianę pomiędzy przedsiębiorstwami. Zakłócenia wymiany odbijają się na rozmiarach produktu społecznego, co znów pociąga za sobą perturbacje w podziale dochodu narodowego. Powstają w ten sposób zakłócenia procesów produkcji wymiany i podziału, wyrażające się dysproporcjami podaży i popytu, a również nieprawidłowościami mającymi wyraz finansowy¹. Mogą to być rozlicznego rodzaju zakłócenia. Typowe są dwa: powstawanie luki inflacyjnej (odchylenia inflacyjnego) i powstawanie luki deflacyjnej (odchylenia deflacyjnego).

¹ Występuje wtedy działanie sformułowanej przez Myrdala zasady przyczynowości okrężnej, powodującej skutki kumulatywne.

W systemie socjalistycznego zarządzania gospodarką społeczną, przy primacie akumulacji nad spożyciem indywidualnym w podziale dochodu narodowego, powstaje tendencja do strukturalnej inflacji. Tendencja ta wynika stąd, że dwa sektory gospodarki społecznej: inwestycyjny i usług nieprodukcyjnych stanowią źródło powstawania dochodów, a nie wytwarzają środków spożycia. Ta tendencja inflacyjna może być osłabiona przez stałe usprawnianie aparatu produkcyjnego, podnoszące jego wydajność, przez wysoką efektywność ekonomiczną inwestycji, przy skracaniu ich cyklu budowy, oraz przez utrzymywanie aparatu usług nieprodukcyjnych w rozsądnych granicach. Tendencja inflacyjna może być potęgowana przez spadek wydajności aparatu produkcyjnego, przez wydłużanie cyklu budowy inwestycji i ich niską efektywność oraz przez rozrost usług nieprodukcyjnych.

W systemie scentralizowanego zarządzania gospodarką socjalistyczną, w systemie centralizmu administracyjnego, to ostatnie zjawisko ma duże natężenie z dwóch powodów: z powodu słabej kontroli społeczeństwa nad biurokratycznym aparatem rządzenia oraz z powodu osłabionej dyscypliny pracy, co wynika z niedostatecznego działania bodźców ekonomicznych i przewagi metod administracyjnych nad ekonomicznymi w zakresie kierowania procesami gospodarczymi.

Pomiędzy wydatkami różnych sektorów wytwarzających dochody a nie produkujących środków spożycia zachodzi zasadnicza różnica.

Wydatki sektora inwestycyjnego nie wytwarzają środków spożycia w krótkich okresach czasu, ale w dłuższych okresach stanowią źródło wytwarzania dodatkowych środków spożycia. Wydatki inwestycyjne rodzą nie tylko dochody, ale są źródłem powstawania aparatu produkcyjnego, stanowiącego podstawę wytwarzania środków spożycia. Wskutek tego, w wydatkach inwestycyjnych są zawarte dwie tendencje: rodząca inflację i niwelująca jej skutki. Niwelowanie skutków inflacyjnych, powstających przy wydatkach inwestycyjnych, jest uzależnione od trzech okoliczności: efektywności inwestycji ukończonych i rozmiarów inwestycji nieprodukcyjnych oraz stanu zamrożenia środków inwestycyjnych w inwestycjach nie zakończonych. Mechanizm kontroli tych okoliczności w scentralizowanej gospodarce socjalistycznej jest często mało sprawny i nie zawsze dostatecznie skuteczny: arbitralność administrowania ma skłonności do przewagi nad racjonalnością gospodarowania, to znaczy dokonywania wyboru według kryteriów ekonomicznych. Kontrola ta działa *ex post*,

gdy chybione ekonomicznie procesy inwestycyjnie zostały już ukończone. Jako wynik pozytywny pozostaje jednak nabyte doświadczenie, które wywiera wpływ na przyszłą działalność.

Wydatki sektora usług nieprodukcyjnych rodzą inflację, ale, odmiennie od wydatków sektora inwestycyjnego, nie zawierają w swym charakterze hamulców jej niwelowania. W gospodarce socjalistycznej, opartej na scentralizowanym, autorytatywnym zarządzaniu, wydatki tego typu mają tendencje do wzrostu².

3. W jaki sposób powstaje luka inflacyjna w gospodarce socjalistycznej?

Luka ta wynika przede wszystkim z tego, że suma cen środków spożycia jest niższa od sumy wynagrodzeń pomnożonych przez ilość pracowników, to znaczy od funduszu płac i od wszelkich innych dodatkowych wynagrodzeń za pracę, od sumy dochodów indywidualnych samodzielnych producentów oraz od sumy innych środków pieniężnych, ujawniających się na rynku środków spożycia jako efektywny popyt³. Szczególny perturbacyjny wpływ wywiera ten trzeci składnik popytu efektywnego na środki spożycia.

Niekontrolowane ekonomicznie krążenie pieniądza i jego przechodzenie ze stanu czynnego w stan bierny i odwrotnie, stanowić może w gospodarce dynamicznej zjawisko perturbacyjne w stosunkowo poważnych rozmiarach. Niekontrolowany pieniądz bierny powstaje w gospodarce socjalistycznej z tezauryzacji dochodów grup społecznych wysoko zarabiających, z nielegalnego przewłaszczenia dochodu narodowego i z importu pieniądza zagranicznego. Pieniądz ten ulega ciągłej przejściowej tezauryzacji, która tworzy rezerwy pieniądza biernego, mającego tendencje do przekształcania się w pieniądz czynny, pieniądz transakcyjny, ujawniający się jako efektywna siła nabywcza, wprowadzająca perturbację na rynku środków spożycia i innych zasobów. Pieniądz ten ma tę szczególną właściwość

² Przyczynia się do tego rozrost agend wszelkich organizacji niegospodarczych i nadmierna biurokratyzacja agend gospodarczych. Dzieje się tak we współczesnych państwach socjalistycznych, wbrew temu, co przewidywał Marks w sprawie ogólnych kosztów administracyjnych nie należących do produkcji w przyszłym państwie komunistycznym: „Część ta od razu ulega bardzo znacznej redukcji w porównaniu ze społeczeństwem obecnym i nadal zmniejsza się w miarę rozwoju nowego społeczeństwa”. K. Marks, *Krytyka programu gotajskiego*, Warszawa 1949, s. 19.

³ Luka ta wynika ze zwichniętej równowagi bilansu wydatków i dochodów ludności.

perturbacyjną, że jest mało elastyczny w stosunku do cen zasobów⁴. Prowadzi to do powstawania równoległych rynków legalnych lub nielegalnych.

Luka inflacyjna może się wytwarzać w obrotach pomiędzy przedsiębiorstwami w zakresie produktów pośrednich⁵. Wyrazem tej luki jest nadmierny popyt odbiorców — dysponujących zyskami albo siłą płaćniczą finansowaną funduszami obcymi — w stosunku do ograniczonej podaży dostawców. Jest to luka ekspansywna.

Luka restrykcyjna w zakresie produktów pośrednich powstać może również wtedy, gdy normalnemu popytowi odbiorców odpowiada pomniejszona podaż dostawców. To pomniejszenie podaży spowodowane być może chybioną produkcją albo zatorami produkcyjnymi, wydłużającymi nadmiernie cykl produkcyjny, co w rezultacie obniża podaż.

Luka inflacyjna powstać może również jako odchylenie pomiędzy akumulacją — a ściślej, tą jej częścią, która jest przeznaczona na inwestycje — a zdolnością przetwarzania środków zakumulowanych na społeczny kapitał rzeczowy, na środki trwałe. Znaczenie tej luki jest niezmiernie doniosłe dla falowania cyklu koniunkturalnego gospodarki kapitalistycznej. W państwie socjalistycznym powstawanie luki tego typu jest wskaźnikiem zakłóceń w działaniu aparatu produkującego środki produkcji i w mechanizmie przetwarzania społecznych oszczędności pieniężnych — akumulacji — na środki trwałe. Zakłócenia te mogą być spowodowane również wadliwym funkcjonowaniem aparatu budownictwa inwestycyjnego jako gałęzi.

Przewaga akumulacji nad zdolnością jej przetwarzania na inwestycje, występująca w granicach jednego okresu gospodarczego, nie jest zjawiskiem szczególnie niepokojącym, przeciwnie, łatwość dysponowania środkami pieniężnymi przeznaczonymi na inwestycje stanowi czynnik pozytywny budownictwa inwestycyjnego. Narastanie jednakowoż akumulacji z poprzednich okresów gospodarczych stanowi wskaźnik powstawania luki inflacyjnej o charakterze perturbacyjnym.

⁴ Przy pewnej wysokiej skali dochodów albo przy znacznych rozmiarach indywidualnych funduszy stezuryzowanych i ograniczonej podaży środków lokacyjnych na rynku tezauryzacyjnym cena tych środków pojawiających się na owym rynku przestaje być ceną komercyjną, a staje się w znacznym stopniu ceną spekulacyjną albo ceną „upodobania”.

⁵ Luka ta powstaje z niedostatecznej korelacji pomiędzy planami finansowymi przedsiębiorstw a wykonaniem tych planów.

Luka inflacyjna powstaje również jako odchylenie pomiędzy wydatkami budżetu państwa a pokrywającymi te wydatki dochodami podatkowymi albo wpływami z operacji pożyczkowych sfinansowanych ze źródeł oszczędnościowych. Odchylenie to, stanowiące wyraz złej gospodarki budżetu w rozumieniu ortodoksyjnych finansów publicznych, stanowi punkt wyjścia dla finansowania inflacyjnego gospodarki publicznej. Finansowanie to polega na zdobywaniu przez państwo siły nabywczej przy pomocy wypuszczania pieniądza w sposób bezpośredni albo w drodze tworzenia tego pieniądza przez aparat bankowy. Takie finansowanie inflacyjne albo deficytowe tworzy dochody, czyli powiększa siłę nabywczą społeczeństwa. Przy pełnym zatrudnieniu czynników produkcji ta dodatkowa siła nabywcza wywołuje nacisk na ceny i wytwarza tendencję do ich wzrostu. Przy niepełnym zatrudnieniu czynników produkcji dodatkowa siła nabywcza stanowi ośrodek impulsów aktywizujących gospodarkę społeczną i umiejętnie rozprowadzana może stanowić mechanizm finansowania pełnego zatrudnienia.

4. Na globalną lukę inflacyjną albo lukę deflacyjną składać się mogą cztery luki cząstkowe. Ujmiemy te luki cząstkowe w równania, przy wprowadzeniu następujących symboli: dochód narodowy — D , środki konsumpcji indywidualnej — K , podatki — P , oszczędności — O , środki produkcji — G , wydatki społeczeństwa — W , fundusz płac, wynagrodzeń i dochodów indywidualnych — F , wydatki budżetowe — B , wydatki inwestycyjne — I , nakłady przedsiębiorstw — N .

Przedstawimy równanie dochodu narodowego i wydatków społeczeństwa jak następuje:

$$\begin{aligned} D &= K + P + O + G, \\ W &= F + B + I + N. \end{aligned}$$

Z tych dwóch równań podstawowych wyprowadzimy dwa równania pochodne: luki inflacyjnej i luki deflacyjnej, przy założeniu gospodarki społecznej zamkniętej, to znaczy bez obrotów handlu zagranicznego.

Równanie luki inflacyjnej:

$$W - D = (F - K) + (B - P) + (I - O) + (N - G).$$

Równanie luki deflacyjnej:

$$D - W = (K - F) + (P - B) + (O - I) + (G - N).$$

Szczególny przypadek luki deflacyjnej występuje wtedy, gdy państwo przystępuje do finansowania inflacyjnego, aby przezwyciężyć lukę deflacyjną. Otrzymamy wtedy równanie luki deflacyjnej likwidowanej finansowaniem deficytowym:

$$D - W = (K - F) + (B - P) + (O - I) + (G - N).$$

W tym szczególnym przypadku nadwyżka $B - P$ jest przeznaczona na to, aby podnieść siłę nabywczą społeczeństwa F i zlikwidować przez to różnicę $K - F$, aby doprowadzić do równowagi O i I oraz aby zlikwidować niedobór $G - N$.

Luka inflacyjna utrwała się wtedy, gdy popyt ma przewagę nad podażą przez dłuższy okres czasu, gdy przewaga ta staje się zjawiskiem długotrwałym. Występuje on jako zjawisko typowe dla gospodarki dynamicznej znajdującej się w fazie wzrostu. Przyrost stanu nie zakończonych inwestycji, nieuzasadnione powiększanie zakresu prac usługowych i administracyjnych oraz narastające z powodów politycznych albo społecznych utajone nadmierne zatrudnienie odciągają pracę żywą i zasoby materiałów od bezpośredniej produkcji środków spożycia. Dochody powstałe w wyniku tego rozrostu usług i pracy nieprodukcyjnej nie mają odpowiednika w przyroście środków spożycia. Przy powstających zakłóceniach w dziedzinie procesów inwestycyjnych gromadzona akumulacja przetwarzana jest w sposób nierównomierny na społeczny kapitał rzeczowy, gdyż brakuje środków spożycia albo produktów pośrednich. Nieprodukcyjne wydatki budżetu państwa mogą mieć przy tym tendencje do wykraczania poza granicę dla nich ekonomicznie dopuszczalną. Powstające zakłócenia mają tendencję do działania kumulacyjnego. Jedne zatory tworzą inne. Luka inflacyjna staje się wtedy trudnym i skomplikowanym problemem nie tylko ekonomicznym, ale i politycznym i to zarówno w gospodarce kapitalistycznej, jak i socjalistycznej⁶.

Ustalenie rozmiarów luki inflacyjnej nie jest rzeczą łatwą. Przy obliczaniu tej luki elementami komplikującymi są takie wielkości, jak istniejące zapasy towarów, chęć oszczędzania i skłonność społeczeństwa do tezauryzacji, upływnianie rezerw indywidualnych, stopień i kanały odchylenia od mechanizmu podziału dochodu narodowego i jego redystrybucji. W gospodarce socjalistycznej występuje złasz-

⁶ Jest to szczególnie widoczne w gospodarce budżetowej i polityce finansowej. Przykładem dla gospodarki kapitalistycznej jest polityka gospodarza współczesnej Francji.

cza zjawisko, które nazwać można zamaskowanym zniekształcaniem podziału dochodu narodowego⁷. Zniekształcanie to może być zamierzone lub nie zamierzone. Na powstawanie tego zjawiska wpływ wywiera nie tylko zachowanie się społeczeństwa, stan zapasów towarowych lub ich niedostatek, ale również system cen zbyt arbitralnie manipulowanych oraz działanie organów planujących, to znaczy po prostu błędy tych organów w ustalaniu cen i proporcji planów gospodarczych. Nie ostatnie miejsce zajmuje w tym wykazie odchyień, prowadzących do luki inflacyjnej, wadliwe wykonywanie planów przez aparat produkcyjny.

5. Stwierdziliśmy, że zjawisko inflacji, powstawanie luki inflacyjnej jest właściwe dla dynamicznej gospodarki społecznej. W gospodarce tej powstaje przewaga producenta, wytwarza się „rynek sprzedawcy”. Przeważa popyt na środki spożycia i na produkty pośrednie nad ich podażą. Produkcja jest za mała na to, aby pokryć popyt na nią. Odbiorca towaru, konsument środków spożycia, jest uzależniony od producenta. Problematyka ilości produkcji dominuje wtedy nad jej jakością.

Inflacja może być bodźcem dynamizmu produkcyjnego. Tak twierdzą niekiedy politycy⁸. Inflacja jest jednakowoż nie tyle bodźcem tego dynamizmu, ile jego skutkiem. Wytwarza ona klimat gospodarowania, w którym jakość produkcji znajduje się na drugim planie, a dominującą pozycję zajmuje ilościowe wykonanie planów produkcyjnych.

Likwidowanie luki inflacyjnej w sposób jedynie ekonomicznie racjonalny może następować przez wzrost produkcji środków spożycia i produktów pośrednich. Zabiegi interwencjonistyczne, zmierzające do opanowania inflacji w sposób mechaniczny, prowadzą do wytworzenia stanu inflacji zduszonej, ale nie likwidują tej inflacji. Zabiegi te polegać mogą na tym, aby obniżyć płace lub nie dopuszczać do ich wyżki. Hamowanie wyżki płac w gospodarce socjalistycznej, opartej na integralnym planowaniu, przy działaniu pełnej

⁷ Zjawisko to zostało skomentowane w oświadczeniach przywódców politycznych Polski w 1957 r.

⁸ Według Mikojana: „W społeczeństwie socjalistycznym popyt powinien wyprzedzać podaż towarów. Wzrastający coraz bardziej popyt jest bodźcem dla zwiększania produkcji towarowej. Cała sprawa sprowadza się do tego, w jakim stopniu jedno wyprzedza drugie...”. (Przemówienie na XX Zjeździe Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. „Trybuna Ludu”, wyd. H, 20 II 1956). Pogląd ten został skrytykowany i odrzucony.

reglamentacji płac, jest wykonalne i stosowane. Nie usuwa to inflacji, gdyż nie zwalcza jej źródła. Poważnym źródłem inflacji w gospodarce socjalistycznej może być nadmierna ilość potencjału pracy nieprodukcyjnej. Praca nieprodukcyjna przyjmuje udział w podziale dochodu narodowego, ale nie bierze udziału w wytwarzaniu produktu społecznego. W tym przypadku powstają dochody, ale nie odpowiada tym dochodom odpowiedni przyrost produkcji.

6. Zjawisko deflacji jest typowe dla kryzysowej gospodarki kapitalistycznej. Nie jest ono zanalizowane dla gospodarki socjalistycznej.

Luka deflacyjna powstaje wtedy, gdy globalna suma cen środków spożycia jest wyższa od funduszu płac i od dochodów indywidualnych producentów. Podaż w ujęciu finansowym jest wyższa od efektywnego popytu. Korygowanie deflacji może następować w każdej gospodarce społecznej za pomocą wzrostu zatrudnienia podnoszącego dochody.

Czy obniżanie cen albo podwyższanie płac może prowadzić do likwidacji luki deflacyjnej, jest sprawą wątpliwą.

Luka deflacyjna w gospodarce kapitalistycznej powstaje jako zjawisko kryzysu gospodarczego wtedy, gdy następuje zwiększenie bezrobocia efektywnego, to znaczy takiego, w którym pracownicy zawodowo czynni tracą zatrudnienie na skutek kryzysowego ograniczania produkcji. Hamowanie powstającej luki i jej likwidacja następuje przez interwencjonizm państwa, które podnosi siłę nabywczą i przestrzega, aby powstały bodźce wzrostu produkcji i dodatkowego zatrudnienia, tworzącego dodatkowe dochody.

W gospodarce socjalistycznej teoretycznie możliwe jest powstawanie luki deflacyjnej swoistej, wywołanej bezrobociem reorganizacyjnym, spowodowanym redukcją nadmiernego wzrostu aparatu usługowego i administracyjnego. Jeżeli ta redukcja zostanie przeprowadzona przy istnieniu luki inflacyjnej, to wzrost bezrobocia reorganizacyjnego — to znaczy takiego, które nie wywołuje efektów kumulatywnych, zmniejszających zatrudnienie produkcyjne — obniży efektywny popyt, co może spowodować likwidację luki inflacyjnej, a następnie wytworzenie luki deflacyjnej. Luka deflacyjna powstać może wskutek tego, że likwidowane w jednym ośrodku utajone nadmierne zatrudnienie nie zostanie przetworzone na zatrudnienie produkcyjne w innych ośrodkach.

Bezrobocie typu reorganizacyjnego nie może być zlikwidowane zatrudnieniem we własnym zakresie. Dla zatrudnienia bezrobotnych zredukowanych z aparatu centralistycznej administracji trzeba stwo-

rzyć nowe zupełnie warsztaty pracy, wymagające odmiennych kwalifikacji zawodowych. Bezrobotny wskutek reorganizacji nie może być zatrudniony — w pewnym określonym niezbyt długim przeciągu czasu — w przemyśle średnim i ciężkim, gdzie przeszkolenie dałoby najszybsze wyniki ponownego zatrudnienia produkcyjnego. Jedynym efektywnym ekonomicznie zatrudnieniem bezrobotnych nieprodukcyjnych w sposób produkcyjny może być wtedy zatrudnienie powstające w nowych dziedzinach pracy produkcyjnej, powodującej przyrost produktu społecznego. Możliwość stworzenia tego sektora występuje w gospodarce socjalistycznej scentralizowanej wtedy, gdy gospodarka ta przystępuje do przebudowy modelu gospodarczego, to znaczy systemu zarządzania gospodarką społeczną. Ten nowy model gospodarki socjalistycznej charakteryzuje się głównie tym, że funkcja przedsiębiorcy socjalistycznego ulega w nim zdecentralizowaniu. Przy tej decentralizacji funkcji przedsiębiorcy może ujawnić się w sposób dobitny znaczenie gospodarcze sektora drobnej wytwórczości. Sektor ten może odegrać wybitną rolę w dziedzinie likwidowania tego składnika luki inflacyjnej, na który składa się utajone nadmierne zatrudnienie. Likwidacja nadmiernego zatrudnienia, będącego utajonym bezrobociem, którego koszty ponoszą poszczególne przedsiębiorstwa, może przechodzić przez dwie fazy: a) ujawnienie się utajonego bezrobocia i przekształcenie go na bezrobocie efektywne, co może wpłynąć na radykalne zmniejszenie luki inflacyjnej i co może nawet spowodować jej przetworzenie się na lukę deflacyjną; b) wchłanianie utajonego lub ujawnionego bezrobocia do pracy produkcyjnej, zwiększającej wielkość produktu narodowego.

Utajone bezrobocie jest stałym kosztem gospodarki społecznej, nadmierny potencjał pracy nieprodukcyjnej otrzymuje bowiem wynagrodzenie z funduszu płac. Przekształceniu tego bezrobocia na zatrudnienie, wpływające na wzrost produktu społecznego, towarzyszy wskutek tego wysoka krańcowa produktywność nakładów finansujących tworzenie nowych warsztatów pracy, wchłaniających to bezrobocie⁹.

7. Przedstawiliśmy powyżej hipotetyczny mechanizm przechodzenia gospodarki socjalistycznej z fazy inflacji do fazy deflacji. To

⁹ Wysoką krańcową produktywność wykazują również usprawnienia organizacji produkcji i pracy dokonane przez przebudowę struktury zatrudnienia, a mianowicie przesuwanie pracowników pośrednio produkcyjnych do pracy bezpośrednio produkcyjnej, albo hamowanie wzrostu zatrudnienia pośrednio produkcyjnego, przy wzroście zatrudnienia bezpośrednio produkcyjnego.

przejście może odegrać doniosłą rolę dla likwidacji tej części luki inflacyjnej, która wywołana jest nadmiernym nieprodukcyjnym zatrudnieniem. W takim ujęciu genezy luki deflacyjnej, powstanie jej byłoby zjawiskiem sanującym gospodarkę społeczną. Powstanie luki deflacyjnej jako zjawiska przejściowego spowodowałoby szczególny klimat gospodarowania. W klimacie tym powstać może rynek odbiorcy, oznaczający przewagę konsumenta nad producentem. Problematyka ilości produkcji utraci swój prymat, dzierzony przy występowaniu luki inflacyjnej. Problematyka jakości wysunie się na pierwszy plan działalności produkcyjnej. Jeżeli wytworzenie luki deflacyjnej przyczyniłoby się do takiej przemiany klimatu gospodarowania, do przemiany gospodarki ilościowej na jakościową, to należałoby stwierdzić, że luka deflacyjna byłaby przejawem kryzysu uzdrawiającego gospodarkę społeczną. Powstanie luki deflacyjnej jako zjawiska jednorazowego, zjawiska przejściowego, może być wtedy niezbędnym etapem przebudowy modelu scentralizowanej gospodarki socjalistycznej na zdecentralizowaną i oderwania funkcji przedsiębiorcy od centralizmu administracyjnego, a związania jej z zakładem wytwórczym jako samodzielnym przedsiębiorstwem.

8. Działalność inwestycyjna i gromadzenie funduszy na jej finansowanie wywołują przemiany w podziale dochodu narodowego i przesunięcia w procesach produkcyjnych. Oba te działania wywierają wpływ na wzajemne ustosunkowanie dochodów indywidualnych i podaży produktów bieżącej konsumpcji. Jest to jeden przejaw niepowtarzalny, występujący jednorazowo na skutek działalności związanej z tworzeniem społecznego kapitału rzeczowego, działalności inwestycyjnej i na skutek działalności związanej z metodą finansowania tych inwestycji.

W dynamicznej gospodarce społecznej, podejmującej inwestycje, działa jeszcze inne zjawisko pochodne działalności inwestycyjnej. To zjawisko pochodne występuje po zakończeniu inwestycji, to znaczy po oddaniu ich do użytku. Zjawisko to, odmiennie od pierwszego, jest trwałe, występuje przez długie okresy czasu, aż do momentu zupełnego zużycia technicznego albo ekonomicznego inwestycji. Temu zjawisku towarzyszy inne jeszcze, z nim związane, powtarzające się przez cały czas trwania inwestycji, a mianowicie działalność renowacyjna, której skutki ekonomiczne są podobne do skutków wywołanych jednorazowo przez nowe inwestycje. Działanie funduszy amortyzacyjnych, skierowane na renowację zużytego aparatu pro-

dukcyjnego, wywołuje tak samo jak nowe inwestycje powstawanie dochodów i powoduje popyt na czynniki produkcji.

To drugie zjawisko pochodne działalności inwestycyjnej polega na tym, że powstałe na skutek inwestycji środki trwałe — społeczny kapitał rzeczowy — dostarczają warsztatów pracy nowym pracownikom albo potęgują wydajność pracy pracowników już zatrudnionych. Ten drugi przejaw ekonomicznego działania zakończonych inwestycji wyraża się trwałym wzrostem globalnego produktu społecznego i trwałym pomnożeniem dochodu narodowego.

Jeżeli nowe inwestycje zostają zużyte na rzecz wytworzenia nowych środków produkcji, służących wytwarzaniu innych środków produkcji, a nie wytwarzania środków spożycia, następuje wtedy wzrost produktu społecznego, ale nie następuje wzrost spożycia. Postępowanie takie prowadzi do znacznego powiększania zasobów społecznego kapitału rzeczowego i rozszerzenia podstawy wytwarzania środków spożycia w przyszłości. Wskutek tego postępowania, po pewnym dłuższym okresie czasu, gdy poważna działalność inwestycyjna w zakresie wytwarzania środków produkcji dla środków produkcji ulegnie konsolidacji w kierunku wprowadzenia skorygowanej struktury produktu społecznego, z większym udziałem wytwarzania środków spożycia — nastąpi wzrost produkcji środków spożycia w znacznie spotęgowanym stopniu.

Ta metoda postępowania w zakresie polityki inwestycyjnej wywołuje znaczne napięcia inflacyjne i wywiera znaczny perturbacyjny wpływ na równowagę finansową gospodarki społecznej. Wiedeński, a następnie przez naturalizację anglosaski ekonomista, Hayek, postępowanie to ujął w następujący paradoks:

Kapitalistyczny system produkcji — nie w znaczeniu ustroju gospodarczego, a w znaczeniu metody postępowania — • polega na tym, że w każdym momencie daleko większa ilość podstawowych środków produkcji jest przeznaczona na dostarczanie środków spożycia w mniej lub więcej oddalonej przyszłości, niż dla zaspokojenia bezpośrednich potrzeb. Przez przedłużanie społecznego procesu produkcyjnego możemy otrzymać w przyszłości większą ilość środków spożycia z danych ilości środków produkcji. Możemy stwierdzić, że w granicach praktycznych możliwe jest powiększenie w sposób nieograniczony wytwarzania środków spożycia z danej ilości środków produkcji, pod warunkiem, iż jesteśmy gotowi czekać dosta-

tecnie długo na produkt¹⁰. To dostatecznie długie czekanie na produkt oznacza niską stopę życiową jednostek zatrudnionych, przy ciągłym wytwarzaniu nowych dochodów, co wytwarza długotrwałą i o dużym natężeniu lukę inflacyjną.

9. W ujęciu analizy Marksa paradoks Hayka równoznaczny jest z twierdzeniem, że intensywne i długotrwałe stosowanie reprodukcji rozszerzonej, ze znacznie szybszym tempem wytwarzania środków produkcji dla środków produkcji niż środków produkcji dla środków spożycia i z odpowiednim powolnym tempem wytwarzania środków spożycia — doprowadzić może do bardzo szerokiej podstawy wytwarzania środków spożycia i umożliwić znaczny wzrost stopy życiowej społeczeństwa w dalszej przyszłości.

Jeżeli powyżej sformułowana teoria rozwoju gospodarczego jest z punktu widzenia polityki inwestycyjnej prawidłowo realizowana, to po dłuższym okresie intensywnej działalności inwestycyjnej, oddającej pierwszeństwo wytwarzaniu środków produkcji dla środków produkcji, może przyjść taki moment, że nastąpi zahamowanie reprodukcji rozszerzonej i cała produkcja zostanie skierowana na wytwarzanie środków spożycia, to znaczy że gospodarka społeczna zostanie nastawiona na reprodukcję prostą. Nastąpi wtedy zjawisko, które radziecki ekonomista Strumilin scharakteryzował jako realizację „odłożonego efektu tego ciągle narastającego przez szereg lat wyprzedzania wzrostu produkcji środków produkcji w porównaniu z produkcją środków konsumpcji”¹¹. Jako wynik długofalowej działalności inwestycyjnej przedsiębiorstw i organizacji gospodarczych nastąpi wtedy trwałe podniesienie stopy życiowej społeczeństwa przez wzrost produkcji środków spożycia. Wzrost stopy życiowej spowodowany tymi przemianami w dziedzinie tworzenia społecznego kapitału rzeczowego wywołuje wzrost wydajności pracy, co umożliwi znów po pewnym czasie podjęcie reprodukcji rozszerzonej.

W państwie socjalistycznym działalność inwestycyjna jest kierowana przez mechanizm planowania. Odłożenie efektu ekonomicz-

¹⁰ *Prices and Production*, London 1946, s. 37—38. Paradoks Hayka został sformułowany przez Leonarda da Vinci w bajce *Mrówka i ziarno prosa*: „Mrówka znalazła ziarno prosa, które czując, że je pochwycono, zawołało: Jeśli mi wyświadcysz tę łaskę i pozwolisz na spełnienie się mego pragnienia, bym zakiełkowało, oddam ci siebie stokrotnie. I tak się stało”. Pisana *wybrane*. Warszawa 1958, s. 267.

¹¹ *Bilans gospodarki narodowej jako narzędzie socjalistycznego planowania*, „Gospodarka Planowa” 1955, marzec, s. 49.

nego inwestycji nie jest uzależnione od inicjatywy i decyzji poszczególnych przedsiębiorstw przemysłowych ani od decyzji i postawy rynku kapitałowego i finansowego, jak to się dzieje w gospodarce kapitalistycznej. Fundusz finansowania inwestycji gromadzony jest w sposób scentralizowany i podlega rozprowadzeniu zgodnie z potrzebami centralnie opracowanego i centralnie kierowanego planu inwestycyjnego. Końcowy efekt ekonomiczny intensywnej działalności inwestycyjnej powinien być jednak w obu systemach gospodarczych: kapitalistycznym i socjalistycznym podobny. Jeżeli po dokonaniu długofalowych inwestycji stopa życiowa ludności nie wzrosła, oznacza to, że część inwestycji została zamrożona i wskutek tego nie wywiera wpływu na tworzenie dochodu narodowego.

Zjawisko inwestycji zamrożonych może oznaczać, że zostały dokonane chybione procesy tworzenia społecznego kapitału rzeczowego albo, że został nadmiernie wydłużony cykl budowy inwestycji, albo wreszcie, że koszt budowy inwestycji został nadmiernie powiększony.

W gospodarce socjalistycznej scentralizowanej nie działają w sposób dostatecznie ostry hamulce kontrolne mechanizmu inwestycyjnego. Odpowiedzialność za celowość nakładów inwestycyjnych i wykonawstwo inwestycyjne jest rozproszona, ale nie jest wyraźnie zlokalizowana. Negatywny efekt ekonomiczny dokonanych inwestycji występuje *ex post*, po dłuższych okresach czasu. Nie wiadomo wtedy, jakie sankcje i przeciw komu mają być zastosowane. Rozszerzenie zakresu decentralizacji gospodarki inwestycyjnej może w tej dziedzinie wprowadzić usprawnienie mechanizmu odpowiedzialności.

Przejawem krytycznym postawy społeczeństwa w stosunku do mechanizmu inwestycyjnego, działającego przy słabej kontroli ekonomicznej i społecznej, mogą być jednakowoż wypowiedzane opinie, manifestujące niezadowolenie z tego, że odłożenie efektów ekonomicznych działa w permanencji, to znaczy że przewidywany w miarę* postępu akcji inwestycyjnej wzrost stopy życiowej nie następuje. Kierownicy polityczni mają dawać wyraz temu niezadowoleniu społecznemu przez wysuwanie postulatu polityki konsumenta. Postulat ten może być podnoszony w tym momencie nasycenia inwestycyjnego, w którym należy wkroczyć na drogę wskazaną przez Strumilina, a mianowicie: zawiesić na pewien okres czasu reprodukcję rozszerzoną lub zwolnić jej tempo po to, aby podnieść stopę życiową ludności, a następnie przy tej podwyższonej stopie życiowej zacząć na

nowo reprodukcję rozszerzoną. W przypadku marnotrawstwa inwestycyjnego i chybionych procesów inwestycyjnych to zalecenie Strumilina może jednak okazać się mało realne.

10. Polityka uprzemysłowienia kraju zacofanego gospodarzo, oparta na teorii rozwoju gospodarczego wysuwającej prymat przemysłu ciężkiego nad przemysłem środków spożycia, wytwarza stałe impulsy inflacyjne o długim okresie trwania i o znacznym natężeniu. Paradoks Hayka, teoria pierwszeństwa rozwoju przemysłu ciężkiego, — pojęcia te przemianowane na język równowagi finansowej gospodarki społecznej oznaczają występowanie luki inflacyjnej jako zjawiska typowego dla dynamicznej gospodarki socjalistycznej.

Stale działająca luka inflacyjna jest źródłem perturbacyjnym w zakresie równowagi finansowej gospodarki społecznej. Stale napięta równowaga finansowa potęguje się przez osiągnięcie pełnego zatrudnienia pracy i przez konieczne dla utrzymania tego zatrudnienia i dla nowego budownictwa inwestycyjnego powiązania w zakresie międzynarodowej wymiany handlowej. Powiązania te wyrażają się wysokim importem, który może być osiągnięty przez wysoki eksport. Wysoki eksport możliwy jest przy niskim stosunkowo poziomie cen, to znaczy takim, który może skutecznie konkurować z eksportem innych krajów.

Regulowanie tej ostatniej problematyki wymaga odpowiedniej organizacji handlu zagranicznego i odpowiednich metod jego finansowania i polityki walutowej.

Kraje kapitalistyczne, dla utrzymania handlu zagranicznego w odpowiednich rozmiarach, dążą do ustalenia kursów walutowych w stosunkach wymiennych zagranicznych na poziomie ułatwiającym eksport. Jeżeli to się nie udaje, wtedy wprowadzają politykę premii eksportowych i innych sposobów reglamentowania wymiany międzynarodowej. Wśród tych sposobów szczególna rola przypada polityce walutowej, operującej zagranicznymi kursami wielorakimi i zróżniczowanymi. Kraje socjalistyczne stosują monopol handlu zagranicznego i szczególny system walutowy, oderwany od systemu walutowego świata kapitalistycznego.

Dla prawidłowej oceny problematyki równowagi finansowej gospodarki społecznej niezbędna jest analiza zagadnienia bilansu płatniczego i powiązań z tym bilansem systemu walutowego.

Jeżeli określimy wydatki społeczeństwa przez W , a jego dochód narodowy przez D , eksport przez E , import przez I — to problematyka

powiązania równowagi finansowej gospodarki społecznej z równowagą bilansu płatniczego może być wyrażona równaniem:

$$W = D + I - E,$$

stąd

$$W - D = I - E.$$

Jest to równanie luki inflacyjnej, gdyż przewaga wydatków nad dochodem narodowym oznacza, że społeczeństwo żyje ponad stan albo prowadzi bardzo intensywną gospodarkę inwestycyjną, wymagającą tak znacznego importu, że eksport krajowy nie jest w możności pokryć tego zapotrzebowania importowego.

Nadmierna skłonność społeczeństwa do importu, stanowiąca źródło rozszerzonej na stosunki wymienne z zagranicą luki inflacyjnej, powiązana jest przy decentralizacji nie ujętego monopolem państwowym handlu zagranicznego z walutą nadwartościową. Waluta nadwartościowa, to jest taka waluta, przy której poziom cen wewnętrznych — wyrażonych w pieniądzu światowym lub w walutach wymienialnych na pieniądz światowy albo we wzajemnych stosunkach różnych krajów — jest wyższy od poziomu cen światowych.

Waluta nadwartościowa ma tendencję do deprecjacji i musi z reguły być podtrzymywana reglamentacją dewizową. Kraj operujący walutą nadwartościową ma trudności w gromadzeniu i utrzymaniu rezerw walutowych ulokowanych w złocie albo w walutach o powszechnej wymienialności¹². Dla sfinansowania luki inflacyjnej nie wystarczają już wtedy zabiegi wewnętrzne; konieczne są operacje finansowe zagraniczne, to znaczy pożyczki i kredyty.

Urealniony kurs walutowy kraju o intensywnych procesach inwestycyjnych, wiodących do spotęgowanych obrotów zagranicznych, to jest taki kurs walutowy, który zawiera w sobie naturalną, ale nie przesadną premię eksportową. Jest to kurs waluty podwartościowej, przy której poziom cen wewnętrznych, wyrażonych w walutach o powszechnej wymienialności, jest niższy od poziomu cen światowych¹³. Polityce tej odpowiada równanie luki deflacyjnej:

$$D - W = E - I.$$

Równanie to oznacza, że społeczeństwo danego kraju wydaje mniej niż wynosi jego dochód narodowy i że skłonne jest nawet eksportować kapitały, to znaczy udzielać pożyczek zagranicy.

¹² Porównaj S. E. Harris, *Exchange Depreciation*, Cambridge 1936, Harvard University Press, s. 154—159.

¹³ Taką politykę walutową stosuje Niemiecka Republika Federalna.

11. W gospodarce socjalistycznej zagadnienie polityki walutowej przedstawia się odmiennie niż w gospodarce kapitalistycznej.

Monopol handlu zagranicznego stosowany w gospodarce socjalistycznej powoduje oderwanie tego handlu od skłonności do importu poszczególnych przedsiębiorstw i gospodarstw domowych. Rozmiary importu regulowane są przez wymagania określone narodowym planem gospodarczym. Rozmiary eksportu są wyznaczane przez powiązania importu z dynamiką gospodarki krajowej. Relacja waluty krajowej do walut zagranicznych nie stanowi w tym systemie ogniwa decydującego o rozmiarach handlu zagranicznego. Natomiast relacja ta ma duże znaczenie jako element rachunku gospodarczego: określania rentowności produkcji eksportowej i antyimportowej oraz wyznaczania kalkulacji tej produkcji, w skład której wchodzi surowce i materiały importowane albo mające rynek międzynarodowy.

Regułą polityki walutowej państwa socjalistycznego ze scentralizowanym systemem zarządzania gospodarką społeczną jest wybitna — stąd sztuczna — nadwartościowość kursu walutowego. Nadwartościowość ta nie wyraża trudności bilansu płatniczego, gdyż jest wprowadzona w sposób świadomy i zamierzony; wyraża ona natomiast postawę uniezależniania systemu pieniężnego od zagranicznych kapitalistycznych rynków światowych¹⁴.

Przy systemie waluty sztucznie i w znacznym stopniu nadwartościowej, występującej w stosunkach wymiennych z zagranicą, jednostka pieniężna scentralizowanego państwa socjalistycznego jest oderwana zupełnie od systemu pieniądza światowego i wymiennalnych walut światowych. Relacja jej do walut zagranicznych jest ustalona na poziomie wybitnie nadwartościowym, stwarzającym bariery dla wymiany opartej na cenach przeliczanych stosownie do tego poziomu. Ceny krajowe wyrażone w innych walutach świata są wskutek tego zawyżone, a ceny towarów zagranicznych zaniżone. Dla funkcjonowania systemu płatniczego wymiany zagranicznej muszą być wprowadzone narzuty czy mnożniki opłat importowych oraz wyrównania różnic wewnętrznych cen eksportowych i importowych.

Przy systemie płatniczym związanym z nadwartościową walutą kalkulacja produkcji eksportowej i produkcji posługującej się surow-

¹⁴ W tej materii w radzieckim *Podręczniku ekonomii politycznej*, wydanie polskie, Warszawa 1955, czytamy: „Państwowy monopol walutowy oraz monopol handlu zagranicznego uniezależnia walutę radziecką od zmiennej koniunktury rynku kapitalistycznego”, s. 713—714.

carni, materiałami i urządzeniami importowanymi w skali oddzielnego zakładu przemysłowego czy w skali oddzielnej branży — jest utrudniona wskutek zniekształcania cen eksportowych i importowych, wyrażonych w krajowej jednostce pieniężnej. Natomiast osiągnięcie równowagi dewizowej bilansu płatniczego jest ułatwione przez to, że relacje cen eksportowych i importowych ustalane są w skali całej gospodarki społecznej w oderwaniu od tej indywidualnej kalkulacji zakładów przetwarzających surowce importowane i wytwarzających produkty eksportowane. Taki system finansowy handlu zagranicznego ułatwia równoważenie bilansu płatniczego metodą dumpingową, to znaczy przez uzyskiwanie nadwyżki eksportowej przy pomocy заниżonych cen, niższych od kosztów wytwarzania. Jest to metoda kraju bogatego i zaopatrzonego w zasoby, a poszukującego przy pomocy handlu zagranicznego szczególnie deficytowych towarów. Dla kraju gospodarczo słabego utrzymywanie równowagi bilansu płatniczego tymi metodami może być usprawiedliwione dla rozwiązywania przejściowych trudności w krótkich okresach czasu. Sposób ten jest natomiast zbyt kosztowny, jeżeli stosowany jest w długich okresach czasu.

12. Przykład poniżej podany, oparty na liczbach umownych, charakteryzuje mechanizm walutowy monopolu handlu zagranicznego scentralizowanej gospodarki socjalistycznej.

Niezbędny import określony jest na poziomie potrzebnych na zakup 80 ton artykułów, według ceny światowej, 75 dolarów za tonę. Aby sfinansować ten import, należy wyeksportować za sumę równoważną przykładowo 100 ton różnych artykułów w cenie 60 dolarów za tonę. Równowaga dolarowa jest utrzymana zgodnie z poniżej podanym obliczeniem (w dolarach).

Eksport			Import		
Ilość	Cena	Obroty	Ilość	Cena	Obroty
100	60	6 000	75	80	6 000

Przyjmujemy koszt wytworzenia produktów eksportowych 3000 złotych na jednostkę, co odpowiada wartości eksportu w jednostce wewnętrznej 300 000 złotych. Przyjmujemy następnie oficjalną relację wymienną dolara do złotego na 1 do 4. Wobec tego przemysł

eksportowy otrzymuje dopłatę eksportową w wysokości różnicy $300\ 000 - 24\ 000 = 276\ 000$ złotych. Dla pokrycia tej dopłaty towary importowane zostaną obciążone opłatą importową, wynikającą z przeliczenia 300 000 złotych przez 6000 dolarów, to znaczy z różnicy pomiędzy 50 złotymi a 4 złotymi, czyli 46 złotych na jednostkę dolarową, co równa się 1150% narzutu do relacji oficjalnej dolara do złotego. W tym przykładzie relacja 50 złotych do 1 dolara może oznaczać kurs równowagi w obrotach handlu zagranicznego, jeżeli dane tego przykładu odpowiadają równowadze dewizowej bilansu płatniczego w dłuższym okresie czasu i jeżeli te obroty dewizowe rozwiązują całość gospodarczo uzasadnionej wymiany handlu zagranicznego.

Przedstawimy następnie trzy warianty rozliczeń i ustalania cen wewnętrznych, wpływających z modelu uprzednio przedstawionego i wyliczonego w dolarach jako zrównoważonego dewizowo (w złotych), a mianowicie:

wariant A — produkcja eksportowa, deficytowa na skutek ustalenia przez cenniki krajowe jednolitej ceny wewnętrznej;

wariant B — produkcja eksportowa opłacalna przy zróżniczkowanej cenie towarów importowych;

wariant C — produkcja eksportowa deficytowa przy zróżniczkowanej cenie towarów importowych.

Wariant A

Eksport				Import			
Ilość	Cena	Obroty	Deficyt	Ilość	Cena	Obroty	Dodatnia różnica cen
100	2 750	275 000	25 000	75	4 000	300 000	25 000

Przy tym wariacie towary importowe pokrywają na rzecz produkcji eksportowej różnicę pomiędzy ceną 2750 a kosztem jednostkowym 3000.

		Wariant B			
Eksport			Import		
Ilość	Cena	Obroty	Ilość	Cena	Obroty
100	3 000	300 000	50	5 000	250 000
			25	2 000	50 000
			75	4 000	300 000

Przy tym wariancie wprowadzone jest zróżniczkowanie cen towarów importowych. Na pewne towary nałożona jest cena niska, aby udostępnić ich nabycie uprzywilejowanym odbiorcom; inne towary wskutek tego muszą być obciążone w większym stopniu, aby doprowadzić do równowagi złotowej. Z tego zróżniczkowania cen wynikają dwa przeliczeniowe kursy dolara = 62,5 złotych i 25 złotych.

Wariant C

Eksport				Import			
Ilość	Cena	Obroty	Deficyt	Ilość	Cena	Obroty	Dodatnia różnica cen
100	2 750	275 000	25 000	25	6 000	150 000	
				25	4 000	100 000	
				25	2 000	50 000	
				75	4 000	300 000	

Przy tym wariancie występuje dodatnia różnica cen, potrzebna dla pokrycia deficytu produkcji eksportowej oraz występuje również zróżniczkowanie cen towarów importowych. Zróżniczkowanie cen prowadzi do trzech kursów przeliczeniowych dolara, a mianowicie 75, 50 i 25 złotych. Mechanizm płatniczy tego ostatniego wariantu prowadzi do daleko idącego zróżniczkowania cen towarów importowanych. Różniczkowanie to prowadzić może do indywidualnych przeliczeń dolara dla każdego towaru importowanego oddzielnie. Różniczkowanie to jest źródłem arbitralnych i często przypadkowych decyzji centralnych organów planistycznych. W mechanizmie tym wyrównawcze rachunki cen i różniczkowanie cen umożliwiają przeprowadzenie rozliczeń w handlu zagranicznym, prowadząc do systemu wielorakich kursów walutowych. Arbitralne ceny i arbitralne kursy przeliczeniowe doprowadzają do równowagi finansowej, ale zniekształcają kalkulację produkcji opartej na urządzeniach, materiałach i surowcach zagranicznych i wykrzywiają kalkulację produkcji eksportowej i antyimportowej. Równowaga w znaczeniu rachunkowym prowadzi do nieprawidłowych cen i do wadliwych ekonomicznie obliczeń kalkulacyjnych, co stanowi źródło zakłóceń rachunku gospodarczego. Równowaga rachunkowa przestaje wtedy być równowagą ekonomiczną.

13. Co oznacza opisany powyżej system płatniczy handlu zagranicznego z punktu widzenia polityki walutowej?

Jest to system płaćniczy, który sprowadza walutę nadwartościową (w naszym przykładzie 1 dolar = 4 złote) do poziomu równowagi (w naszym przykładzie 1 dolar = 50 złotych) przy pomocy wielorakich kursów walutowych. Te wielorakie kursy walutowe powstają przez stosowanie cen indywidualizowanych w odniesieniu do poszczególnych grup towarów czy usług. Jest to swoisty mechanizm dewaluacji waluty nadwartościowej.

W mechanizmie tym ceny zakładów wytwórczych produkujących na eksport oraz ceny zakładów wytwórczych posługujących się surowcami i materiałami importowanymi, oderwane są od relacji porównywalnych w krajowej jednostce pieniężnej do kosztów wytwarzania wyrażonych w tej jednostce. Zatracony zostaje przez to związek kalkulacyjny pomiędzy cenami krajowymi a cenami światowymi. Umożliwiona zostaje arbitralność w zakresie dopłat eksportowych i opłat importowych oraz arbitralność w zakresie ustalania cen eksportowych i cen importowych w walucie krajowej. Kalkulacja produkcji eksportowej i produkcji antyimportowej jest w ten sposób oderwana od prawidłowego rachunku gospodarczego, gdyż dewizowe zyski eksportowe i dewizowe oszczędności antyimportowe są zarchowywane w organizacjach handlu zagranicznego, a nie w produkcji eksportowej. Zakłady wytwórcze pozbawione są wskutek tego bodźców ekonomicznych dla rozszerzania produkcji wyrobów rentownych z punktu widzenia eksportu albo korzystnych antyimportowo. Natomiast zyskuje przy każdej kalkulacji, bez względu na jej wynik, ta organizacja handlowa, której państwo powierzyło sprawowanie mandatu monopolisty handlu zagranicznego¹⁵.

14. Czy monopol handlu zagranicznego, nieodzowny składnik gospodarki socjalistycznej, może być zharmonizowany w zakresie rachunków międzynarodowych z systemem płaćniczym opartym na jednolitej, prostej koncepcji walutowej, nie wprowadzającej arbi-

¹⁵ Wiadomość prasowa: „Gdy przedsiębiorstwo drobiarsko-jajczarskie otrzymuje zamówienie na konserwy eksportowe, załoga popada w czarną rozpacz. Z góry wiadomo, że plan finansowy nie będzie wykonany. Zakład otrzymuje bowiem ceny niższe od kosztów produkcji.

Centrala eksportowa oczywiście na konserwach zarabia i to nieźle. A więc zakład broni się przed eksportem jak może. Czy w takiej atmosferze możliwa jest skuteczna walka o jakość produkcji, o jej zwiększenie, szukanie nowych źródeł zaopatrzenia?

Można by przykłady podobne mnożyć w dziesiątki. „Trybuna Ludu”, 24—25—26 XII 1957.

tralnych cen na towary i usługi obrotu zagranicznego i nie zniekształcającej rachunku gospodarczego?

Monopol handlu zagranicznego nie jest równoznaczny z koncentracją agend tego handlu w jednej lub kilku wielkich organizacjach handlowych. Monopol ten może być sprawowany przez rozmaite organizacje handlowe, może być wykonywany również przez organizacje czy przedsiębiorstwa przemysłowe wytwarzające produkty eksportowe i zbywające je na rynkach zagranicznych pod kontrolą państwowych organów handlu zagranicznego. Dekoncentracja monopolu handlu zagranicznego może funkcjonować przy reglamentacji tego handlu i przy reglamentacji dewizowej, co starowi atrybut tego monopolu. Tak samo urealniony w stosunku do walut zagranicznych kurs waluty krajowej może być zharmonizowany z polityką popierania eksportu niezbędnego dla pokrycia importu potrzebnego gospodarce dynamicznej kraju.

W przykładzie podanym uprzednio przyjęliśmy liczby umowne zrównoważonego dewizowo bilansu płatniczego w sumie 6000 dolarów dla jednej strony obrotów. Jeżeli wprowadzimy jednolity, możliwie urealniony kurs 50 złotych za 1 dolara, to przy poziomie cen towaru eksportowanego 60 dolarów i poziomie cen towaru importowanego 80 dolarów następuje równowaga w jednostce walutowej wewnętrznej na poziomie obrotów 300 000 złotych. Równowaga ta ulega zachwianiu wtedy, gdy cena eksportowa w przeliczeniu na urealniony kurs przeliczenia walut zagranicznych nie pokrywa kosztów produkcji eksportowej. Ogniwem wprowadzającym równowagę w jednostce pieniężnej krajowej jest wtedy specjalny fundusz eksportowy. Utworzenie tego funduszu może się stać konieczne z uwagi na sztywny popyt za granicą na produkty kraju eksportującego i z uwagi na rozmiary importu, określone zadaniami narodowego planu gospodarczego.

Z jakich źródeł ma być tworzony fundusz eksportowy? Z opłat celnych, jeżeli wysuwa się zasadę, aby deficyt produkcji eksportowej pokrywały organizacje gospodarcze przetwarzające towary importowane lub organizacje czerpiące szczególne korzyści z tego importu. Z dopłat budżetu państwa, jeżeli koszt deficytowej produkcji eksportowej ma być pokrywany przez całą gospodarkę społeczną równomiernie albo z obu źródeł.

Przy systemie jednolitego kursu przeliczenia jednostki pieniężnej na waluty zagraniczne państwo prowadzi politykę dyskryminowania

importu przy pomocy polityki celnej, politykę popierania eksportu przy pomocy funduszu eksportowego, szczególnych uprawnień korzystania z dewiz eksportowych i przy pomocy polityki inwestycyjnej.

System płatniczy w zakresie rozrachunków zagranicznych przy urealnionym kursie przeliczeniowym jednostki pieniężnej na pieniądź światowy albo na pieniądze o powszechnej wymienialności jest prosty i ujawnia przez to wszystkie trudności bilansu płatniczego, nie maskując ich. Wytwarza przy tym klimat prawidłowości finansowej i kalkulacyjnej. W tym klimacie nastąpi jako wynik wprowadzania bodźców ekonomicznych do produkcji eksportowej zróżniczkowanie tej produkcji na trzy kategorie: deficytowej, opłacalnej i wybitnie rentownej. Zróżniczkowanie to może zmniejszyć zakres globalnego eksportowego deficytu złotowego i globalnego deficytu dewizowego.

15. W opisanej powyżej koncepcji walutowej, opartej na jednolitym kursie przeliczeniowym na jednostki pieniężne zagraniczne, najtrudniejszą sprawą jest wybór relacji przeliczeniowej. Dokonanie podobnego wyboru jest trudne w gospodarce, w której działa uporządkowany system cen wewnętrznych, a w której następuje konieczność dostosowania siły nabywczej jednostki pieniężnej na rynku wewnętrznym do jej siły nabywczej na rynkach światowych. Konieczność tego dostosowania powstaje wtedy, gdy bilans płatniczy danego kraju uległ trwałemu strukturalnemu, a nie tylko przejściowemu zaburzeniu. Daleko trudniejsze jest właściwe ustalenie relacji krajowej jednostki pieniężnej do walut zagranicznych wtedy, gdy poziom cen wewnętrznych jest wadliwy z punktu widzenia gospodarczych stosunków kraju i gdy poziom tych cen i ich wzajemne ustosunkowanie ulegają przebudowie. Ta problematyka występuje właśnie w Polsce współczesnej.

Z tego rozumowania wynikałby wniosek, że w gospodarce socjalistycznej urealnienie kursu przeliczenia jednostki pieniężnej na waluty zagraniczne nie może poprzedzać przebudowy cen wewnętrznych na system cen opłacalnych. Urealnienie to natomiast może się okazać wskazanym i pożytecznym zabiegiem wtedy, gdy zostanie wprowadzony uporządkowany system cen i płac, to znaczy taki system, w którym występuje prawidłowe ustosunkowanie pomiędzy cenami środków produkcji, cenami zaopatrzeniowymi i cenami środków spożycia oraz pomiędzy cenami, płacami i kosztami. Przebudowa systemu

cen stanowi jedno z ogniw przemiany systemu zarządzania gospodarką społeczną. Logicznym uzupełnieniem tej przebudowy cen jest prawidłowe określenie kursu waluty polskiej¹⁶.

Przeprowadzane obecnie w Polsce porządkowanie systemu cen doprowadzi do przebudowy systemu walutowego. Przemiany te ułatwią analizę równowagi finansowej gospodarki społecznej i urealnią wnioski wypływające z tej analizy. Ułatwią również osiągnięcie równowagi finansowej nie tylko w znaczeniu rachunkowym, ale również w znaczeniu istotnym, w znaczeniu ekonomicznym.

¹⁶ Tezy Rady Ekonomicznej w sprawie zasad kształtowania cen („Życie Gospodarczo” 1957, nr 51–52) zawierają sformułowanie: „Poziom cen krajowych podstawowych surowców powinien być wyznaczony przy pomocy prawidłowo określonego kursu waluty. Podkomisja omawiała przesłanki, na jakich powinno być oparte wyznaczanie tego kursu i doszła w zasadzie do uzgodnionych wniosków, które zostały sformułowane odrębnie”.